
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип Македонија	Воронешки државен универзитет Русија
Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип, Македонија	Воронежский государственный университет Россия
Goce Delcev University in Stip, Macedonia	Voronezh State University Russia

Трета меѓународна научна конференција   Третья международная научная конференция

Third International Scientific Conference

ФИЛКО
FILKO

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ   ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ
СБОРНИК СТАТЕЙ
CONFERENCE PROCEEDINGS

26-27 април 2018 / 26-27 апреля 2018 / 26-27 April 2018
Штип   Штип   Stip

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Македонија
Универзитет имени Гоце Делчева, г. Штип,
Македонија
Goce Delcev University in Stip,
Macedonia

Воронешки државен универзитет
Русија
Воронежский государственный университет
Россия
Voronezh State University
Russia

Трета меѓународна научна конференција

Третья международная научная конференция

Third International Scientific Conference

ФИЛКО FILKO

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

ФИЛОЛОГИЈА, КУЛТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ
PHILOLOGY, CULTURE AND EDUCATION

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ СБОРНИК СТАТЕЙ CONFERENCE PROCEEDINGS

26-27 април 2018 / 26-27 апреля 2018 / 26-27 April 2018
Штип   Штип   Stip

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

821(062)
811(062)
316.7(062)
37(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (3 ; 2018 ; Штип)

Филологија, култура и образование [Електронски извор] : зборник на трудови / Трета меѓународна научна конференција, 26-27 април 2018, Штип = Филологија, култура и образование : сборник статей / Третья международная научная конференция, 26-27 апреля 2018, Штип = Philology, culture and education : conference proceedings / Third International Scientific Conference, 26-27 April 2018, Stip. - Штип : Универзитет “Гоце Делчев” = Универзитет имени Гоце Делчева = Shtip : Goce Delcev University, 2018

Начин на пристап (URL): <http://js.ugd.edu.mk/index.php/fe>. - Трудови на мак., рус. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот. - Текст во PDF формат, содржи 737 стр. , табели, граф. прикази. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 27.12.2018. - Abstracts кон повеќето трудови. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-593-9

1. Насп. ств. насл.

а) Книжевност - Собири б) Јазици - Собири в) Култура - Собири г)
Образование - Собири

COBISS.MK-ID 109270026

ОРГАНИЗАЦИСКИ КОМИТЕТ

Драгана Кузмановска, Филолошки факултет при УГД
Олга А. Бердникова, Филолошки факултет при ВГУ
Светлана Јакимовска, Филолошки факултет при УГД
Татјана А. Тернова, Филолошки факултет при ВГУ
Виолета Димова, Филолошки факултет при УГД
Генадиј Ф. Ковалов, Филолошки факултет при ВГУ
Костадин Голаков, Филолошки факултет при УГД
Лариса В. Рибачева, Филолошки факултет при ВГУ

МЕЃУНАРОДЕН ПРОГРАМСКИ КОМИТЕТ

Виолета Димова (Македонија)
Даниела Коцева (Македонија)
Драгана Кузмановска (Македонија)
Ева Ѓорѓиевска (Македонија)
Марија Кусевска (Македонија)
Силвана Симоска (Македонија)
Татјана Стојановска Иванова (Македонија)
Лариса В. Рибачева (Русија)
Софија Заболотнаја (Русија)
Татјана А. Тернова (Русија)
Татјана Атанасоска (Австрија)
Олег Н. Фенчук (Белорусија)
Јулиа Дончева (Бугарија)
Билјана Мариќ (Босна и Херцеговина)
Душко Певуља (Босна и Херцеговина)
Волф Ошлис (Германија)
Волфганг Моч (Германија)
Габриела Б. Клајн (Италија)
Михал Ванке (Полска)
Мајкл Рокланд (САД)
Даниела Костадиновиќ (Србија)
Селена Станковиќ (Србија)
Тамара Валчик-Булиќ (Србија)
Ахмед Ѓуншен (Турција)
Нецати Демир (Турција)
Шерифе Сехер Ерол Чалшкан (Турција)
Карин Руке-Брутен (Франција)
Танван Тонтат (Франција)

Технички секретар

Марица Тасевска
Ирина Аржанова

Главен и одговорен уредник

Драгана Кузмановска

Јазично уредување

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонски јазик)
Марјана Розенфелд (руски јазик)
Билјана Иванова (англиски јазик)
Снежана Кирова (англиски јазик)
Татјана Уланска (англиски јазик)

Техничко уредување

Костадин Голаков
Марица Тасевска
Славе Димитров

Адреса на организацискиот комитет:

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
Пош. фах 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Воронешки државен универзитет
Филолошки факултет
г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Русија

Е-пошта: filko.conference@gmail.com
Веб-страница: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Драгана Кузмановска, Филологический факультет при УГД
Ольга А. Бердникова, Филологический факультет при ВГУ
Светлана Якимовска, Филологический факультет при УГД
Татьяна А. Тернова, Филологический факультет при ВГУ
Виолета Димова, Филологический факультет при УГД
Геннадий Ф. Ковалев, Филологический факультет при ВГУ
Костадин Голаков, Филологический факультет при УГД
Лариса В. Рыбачева, Филологический факультет при ВГУ

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Виолета Димова (Македонија)
Даниела Коцева (Македонија)
Драгана Кузмановска (Македонија)
Ева Ѓергиевска (Македонија)
Мария Кусевска (Македонија)
Силвана Симоска (Македонија)
Татјана Стојановска-Иванова (Македонија)
Лариса В. Рыбачева (Россия)
Софја Заболотная (Россия)
Татјана А. Тернова (Россия)
Татјана Атанасоска (Австрија)
Олег Н. Фенчук (Беларусь)
Јулиа Дончева (Болгария)
Биљана Мариќ (Боснија и Херцеговина)
Душко Певуља (Боснија и Херцеговина)
Волф Ошлис (Германија)
Волфганг Моч (Германија)
Габриелла Б. Клејн (Италија)
Ева Бартос (Польша)
Михал Ванке (Польша)
Мајкл Рокланд (США)
Даниела Костадинович (Србија)
Селена Станкович (Србија)
Тамара Валчич-Булич (Србија)
Ахмед Ѓюншен (Турција)
Неджати Демир (Турција)
Шерифе Сехер Эрол Чал'шкан (Турција)
Карин Рукэ-Брутэн (Франција)
Танван Тонтат (Франција)

Ученый секретарь

Марица Тасевска
Ирина Аржанова

Главный редактор

Драгана Кузмановска

Языковая редакция

Даница Атанасовска-Гаврилова (македонски јазик)
Марјана Розенфелд (руски јазик)
Билјана Иванова (англиски јазик)
Снежана Кирова (англиски јазик)
Татјана Уланска (англиски јазик)

Техническое редактирование

Костадин Голаков
Марица Тасевска
Славе Димитров

Адрес организационного комитета

Универзитет им. Гоце Делчева – Штип
Филологически факултет
ул. „Крсте Мисирков“ д. 10-А
Пош. фах 201, Штип - 2000, Р. Македонија

Воронежски државен универзитет
Филологически факултет
г. Воронеж, пл. Ленина, 10, корпус 2, к. 34, Россия

Е-пошта: filko.conference@gmail.com

Веб-сайт: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

EDITORIAL STAFF

Dragana Kuzmanovska, Faculty of Philology, UGD
Olga A. Berdnikova, Faculty of Philology, VGU
Svetlana Jakimovska, Faculty of Philology, UGD
Tatyana A. Ternova, Faculty of Philology, VGU
Violeta Dimova, Faculty of Philology, UGD
Genadiy F. Kovalyov, Faculty of Philology, VGU
Kostadin Golakov, Faculty of Philology, UGD
Larisa V. Rybatcheva, Faculty of Philology, VGU

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Daniela Koceva (Macedonia)
Dragana Kuzmanovska (Macedonia)
Eva Gjorgjievska (Macedonia)
Marija Kusevska (Macedonia)
Silvana Simoska (Macedonia)
Tatjana Stojanovska-Ivanova (Macedonia)
Violeta Dimova (Macedonia)
Larisa V. Rybatcheva (Russia)
Sofya Zabolotnaya (Russia)
Tatyana A. Ternova (Russia)
Tatjana Atanasoska (Austria)
Oleg N. Fenchuk (Belarus)
Yulia Doncheva (Bulgaria)
Biljana Maric (Bosnia and Herzegovina)
Dushko Pevulja (Bosnia and Herzegovina)
Wolf Ochlies (Germany)
Wolfgang Motch (Germany)
Gabriella B. Klein (Italy)
Ewa Bartos (Poland)
Michal Wanke (Poland)
Danijela Kostadinovic (Serbia)
Selena Stankovic (Serbia)
Tamara Valchic-Bulic (Serbia)
Ahmed Gunshen (Turkey)
Necati Demir (Turkey)
Şerife Seher Erol Çalişkan
Karine Rouquet-Brutin (France)
That Thanh-Vân Ton (France)
Michael Rockland (USA)

Conference secretary

Marica Tasevska
Irina Arzhanova

Editor in Chief

Dragana Kuzmanovska

Language editor

Danica Atanasovska-Gavrilova (Macedonian)

Maryana Rozenfeld (Russian)

Biljana Ivanova (English)

Snezana Kirova (English)

Tatjana Ulanska (English)

Technical editing

Kostadin Golakov

Marica Tasevska

Slave Dimitrov

Address of the Organizational Committee

Goce Delcev University - Stip

Faulty of Philology

Krste Misirkov St. 10-A

PO Box 201, Stip - 2000, Republic of Macedonia

Voronezh State Universiy

Faculty of Philology

10 pl. Lenina, Voronezh, 394006, Russia

E-mail: filko.conference@gmail.com

Web-site: <http://js.ugd.edu.mk./index.php/fe>

СОДРЖИНА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Adili Bujar – CHALLENGES AND PERSPECTIVES OF INTERCULTURAL EDUCATION IN MACEDONIA	13
2. Angelovska Irena – MULTICULTURAL MUSIC EDUCATION- OPPORTUNITIES, ACHIEVEMENTS, IMPROVEMENTS	21
3. Асимопулос Панаџис – НЮАНСЫ НИЦШЕАНСКОГО НИГИЛИЗМА В ФЁДОРЕ ДОСТОЕВСКОМ: «ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ» И «БЕСЬ»	33
4. Балек Тијана – АКЦИОЛОШКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ФРАЗЕМА С КОМПОНЕНТАМА НЕБО И ЗЕМЉА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – КВАЛИФИКАЦИЈА ЉУДСКИХ ОСОБИНА И СИТУАЦИЈА	45
5. Бужаровска Елени – ПРИМАРНОСТА НА СЕМАНТИЧКИОТ ПРИОД ВО АНАЛИЗАТА НА ГЛАГОЛИТЕ	53
6. Величковска Родна – ЖЕТВАТА И ЖЕТВАРСКОТО ПЕЕЊЕ ВО МАКЕДОНИЈА И РУСИЈА (КУЛТУРНИ ПАРАЛЕЛИ).....	65
7. Веселиновска Снежана Ставрева – СТАВОВИТЕ И МИСЛЕЊАТА НА СТУДЕНТИТЕ ОД ОДДЕЛЕНСКА НАСТАВА НА ФАКУЛТЕТОТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ ЗА СВОЈАТА ОСПОСОБЕНОСТ ЗА РЕАЛИЗИРАЊЕ НА НАСТАВАТА ПО ПРИРОДНИ НАУКИ	75
8. Гладышева Светлана Николаевна – БЕЛАЯ АРМИЯ В ПУБЛИЦИСТИКЕ А. И. КУПРИНА, И. С. ШМЕЛЕВА И Р. Б. ГУЛЯ	87
9. Голаков Костадин, Ниами Емил – СТИЛОТ НА ПРЕВОДОТ НА ДРАМАТА НА А. П. ЧЕХОВ „ВИШНОВАТА ГРАДИНА“ ОД МАРИЈА НАЈЧЕВСКА-СИДОРОВСКА.....	95
10. Грачева, Жанна – ПОХВАЛА, КОМПЛИМЕНТ И ЛЕСТЬ КАК РЕЧЕВОЙ АКТ (НА МАТЕРИАЛЕ ТВОРЧЕСТВА В. НАБОКОВА)	103
11. Гркова Марија – УСВОЈУВАЊЕТО НА ПЕРФЕКТОТ ВО IX ОДДЕЛЕНИЕ ВО ШТИПСКО	109
12. Грујовска Сашка – ГРАМАТИЧКИ СРЕДСТВА ЗА ОЗНАЧУВАЊЕ ПРЕКАЖАНОСТ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	119
13. Денкова Јованка – КЕРОЛОВСКАТА ФАНТАСТИКА НА ЈАН ЛАРИ	127
14. Денковска Милица – ПАТУВАЊЕТО КАКО ИСТРАЖУВАЧКИ КОНЦЕПТ ВО КНИЖЕВНИТЕ СТУДИИ.....	139
15. Деревская Евгения – ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ ВОРОНЕЖСКИХ ГОВОРОВ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЕ ЧЕЛОВЕКА ПО ЕГО ОТНОШЕНИЮ К ТРУДУ (ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)	149
16. Дџгтева Ярославна – ЧУЖОЈ ВЗГЛЯД В РОМАНЕ «ИДИОТ» Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО	155
17. Димитриева-Ѓорѓиевска Марина – ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАКТИКА. УЛОГАТА, СТАВОВИТЕ И ЗАДАЧИТЕ НА НАСТАВНИКОТ ВО НАСТАВНИОТ ПРОЦЕС	161

18. Димова Марија Ѓорѓиева – (ИНТЕР)ТЕКСТУАЛНИ ТРАНСМИГРАЦИИ	169
19. Донеv Драган, Крстева Марија – ПОТРЕБАТА ОД ПРЕВОДОТ ВО ГЛОБАЛИЗИРАНИОТ СВЕТ	179
20. Ѓорѓиевска Ева – СЕМИОТИКАТА НА „ПРАШКИТЕ ГРОБИШТА“ ОД УМБЕРТО ЕКО	185
21. Erol Çalişkan, Şerife Seher – AN EXAMPLE TO THEATRICAL VILLAGE PLAYS FROM THE BOLU REGION: HASAN PLAY	195
22. Žigić Vesna - SOCIAL NETWORKS AND EDUCATION OF THE BLIND AND VISUALLY IMPAIRED STUDENTS	203
23. Ivanovska Lela – THE ROLE OF METACOGNITIVE LISTENING STRATEGIES IN LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE	213
24. Jugreva Marija – LEXICAL PROCESSING: MODELS OF WORD RECOGNITION	221
25. Караниколова-Чочоровска Луси – ЕЛЕМЕНТИТЕ НА ТРАДИЦИЈАТА И МЕНТАЛИТЕТОТ ВО РАСКАЗОТ „СТАРИТЕ ДНИ“ ОД БОРА СТАНКОВИЌ	229
26. Кирова Снежана, Кузмановска Драгана, Иванова Биљана – ФРАЗЕОЛОГИЗМИ СО БРОЕВИ ВО АНГЛИСКИОТ И ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	237
27. Kitanovska–Kimovska Sonja, Neshkovska Silvana – HANDLING OF CULTURE-SPECIFIC TERMS IN TRANSLATION	247
28. Ковачева Лидија – СИМБОЛИКАТА НА РОЗАТА ВО РИМСКИТЕ ПРАЗНИЦИ И ПОГРЕБНИТЕ ОБИЧАИ И ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ТРАДИЦИЈА	259
29. Kovačević Maја – COMPOUNDS IN THE SERBIAN ENGINEERING DISCOURSE	267
30. Кожинкова Весна – КУЛТУРНИОТ И ЕТНИЧКИОТ ИДЕНТИТЕТ НА ЕГЕЈСКИТЕ МАКЕДОНЦИ ВРЗ ПРИМЕРИ ОД МАКЕДОНСКИОТ РОМАН	275
31. Коцева Ана – A CROSS-CULTURAL STUDY OF COMPLAINT STRATEGIES BY MACEDONIAN AND AMERICAN HIGH-SCHOOL STUDENTS	287
32. Коцева Весна, Тодорова Марија – КРЕИРАЊЕ НА АКТИВНОСТИ СО СТРУКТУРИРАН ИНПУТ ВО РАМКИТЕ НА ПОУЧУВАЊЕТО ГРАМАТИКА СО ОБРАБОТКА НА ИНПУТ	293
33. Коцева Даниела, Мирасчиева Снежана – РАЗВОЈОТ НА КУЛТУРАТА ПОД ВЛИЈАНИЕТО НА КОМУНИКАЦИОНИТЕ МЕДИУМИ	301
34. Кузмановска Драгана, Мрмеска Викторија – КОЛОКАЦИИТЕ КАКО НЕИДИОМАТСКИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ ПРОСЛЕДЕНИ ПРЕКУ ПРИМЕРИ ОД ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	309
35. Кусевска Марија, Ивановска Билјана, Даскаловска Нина – УЛОГАТА НА ЕМПИРИСКИТЕ ИСТРАЖУВАЊА ЗА РАЗВИВАЊЕ ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА КАЈ ИЗУЧУВАЧИТЕ НА СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ	317
36. Kurchanoff Maksym W. – NON-ACADEMIC FORMS OF CONSTRUCTIVISM IN FOLK HISTORICAL IMAGINATIONS IN MACEDONIA AND SLOVENIA	325
37. Лапыгина Мария – СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИЧЕСКИХ СРЕДСТВ СОЗДАНИЯ ОТРИЦАТЕЛЬНОГО ИМИДЖА ПОЛИТИКА В РУССКИХ И СЕРБСКИХ ПЕЧАТНЫХ СМИ	333

38. Lah Meta – GAMES SERVING AS DIDACTIC TOOLS: ATTITUDES OF PROSPECTIVE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES	339
39. Леонтиќ Марија – ИДНО ВРЕМЕ ВО ТУРСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	349
40. Лесных Наталья – ДЕ- И РЕМИФОЛОГИЗАЦИЈА ИСТОРИИ В ПЬЕСЕ М. УГАРОВА «ГОЛУБИ».....	361
41. Ljubicic Gordana – IS GRAMMAR-TRANSLATION METHOD REALLY DEAD	371
42. Ljubotenska Dragana – SOCIAL MEDIA AND THE LATEST TENDENCIES IN WORD FORMATION AMONG TEENAGERS	379
43. Маролова Даринка – ВОСПОСТАВУВАЊЕ НА ПРЕВОДНА ЕКВИВАЛЕНТНОСТ МЕЃУ СПЕЦИФИЧНИТЕ ГРАМАТИЧКИ ФЕНОМЕНИ ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.....	385
44. Магдинчева-Шопова Марија, Бошков Тајјана, Јошески Душко – ФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОФЕСИОНАЛНОТО РАБОТЕЊЕ	395
45. Мартиновска Виолета – ПРИДОНЕСОТ НА АКАДЕМИК ВЛАДИМИР МОШИЊ ЗА СЛОВЕНСКИТЕ РАКОПИСИ ВО МАКЕДОНИЈА	405
46. Мирасчиева Снежана, Коцева Даниела – ОБРАЗОВАНИЕ И ПРАКТИКА: НОВИ ИСТРАЖУВАЊА ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНАТА ПРАКТИКА	411
47. Митковска Лилјана – ИЗРАЗУВАЊЕ НАДВОРЕШНА ПРИСВОЈНОСТ: МАКЕДОНСКИОТ НАСПРЕМА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК	419
48. Младеноски Ранко – ПОЕЗИЈАТА ВО РОМАНИТЕ НА ВЕНКО АНДОНОВСКИ	429
49. Morris Kevin – CHINESE CUBANS. TRANSNATIONAL ORIGINS AND REVOLUTIONARY INTEGRATION	439
50. Нагина Ксения – ДИАЛОГ М. КУНДЕРЫ И Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО: К ВОПРОСУ О ПРЕСТУПЛЕНИИ И ЕГО МОТИВАХ	451
51. Николенко Делфина Јованова – КОРЕЛАЦИЈА, МОРФОЛОШКА АНАЛИЗА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМУНИКАЦИЈА МЕЃУ ЗБОРУВАЧИТЕ НА СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ	461
52. Николовска Виолета – СЕМАНТИЧКО-СИНТАКСИЧКИ ИМПЛИКАЦИИ НА ГЛАГОЛОТ ЧУВСТВУВА	469
53. Обухова Елена – ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ИМЕН СОБСТВЕННЫХ С РУССКОГО ЯЗЫКА НА МАКЕДОНСКИЙ ЯЗЫК НА ПРИМЕРЕ РОМАНА Д.ДАНИЛОВА «ОПИСАНИЕ ГОРОДА»	477
54. Овсянникова Ксения – РЕДАКТОРСКАЯ ПРАКТИКА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.	485
55. Павлова Ирена, Ивановска Билјана – ЗБОРООБРАЗУВАЧКИ ПРОЦЕСИ КАЈ ГЛАГОЛИТЕ ИЗВЕДЕНИ ОД СОПСТВЕНИ ИМИЊА ВО ГЕРМАНСКИОТ ЈАЗИК	491
56. Panajotović Artea – YIN-YANG DUALISM IN GETHENIAN BIOLOGY AND POLITICS IN URSULA K. LE GUIN’S THE LEFT HAND OF DARKNESS	499

57. Петреска Весна – ЖИВОТИНСКИОТ КОД ВО СВАДБЕНАТА ОБРЕДНОСТ: КУЛТУРНИ ПАРАЛЕЛИ МЕЃУ МАКЕДОНИЈА И РУСИЈА	507
58. Петровска-Кузманова Катерина – НАРОДНА ДРАМА, МАКЕДОНСКО-РУСКИ ПАРАЛЕЛИ	515
59. Pop Zarijeva Natalija, Iliev Krste – LADY CAROLINE LAMB AND LORD BYRON: GLENARVON - A VAMPIRE OR A WANDERING JEW.....	523
60. Продановска-Попоска Весна – ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКИОТ И АНГЛИСКИОТ ГЛАСОВЕН СИСТЕМ: ВЛИЈАНИЕТО НА МАЈЧНИОТ ЈАЗИК ВО СОВЛАДУВАЊЕТО НА ПРАВИЛЕН ИЗГОВОР НА АНГЛИСКИ ЈАЗИК	529
61. Ристова-Михајловска Милена – ЖАНРОТ ПОЛЕМИКА ВО ДОМАШНАТА И СВЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА.....	541
62. Рыбачева Лариса – ВЕРБАЛИЗАЦИЈА ЕМОЦИЈ В РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА	549
63. Сахарова Дарња – МЕСТО НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ЖИЗНИ СОВРЕМЕННЫХ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ: ИТОГИ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ. РЕДАКТОРСКИЙ АСПЕКТ	555
64. Сидорова Елена, Швецова Ольга – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ И ВУЗЕ: ТОЧКИ СОПРИКОСНОВЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ.	563
65. Симонова Светлана, Белоусов Арсений – К ПРОБЛЕМЕ ЭТИКО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО СИНТЕЗА В РУССКОЙ ФИЛОСОФИИ XX ВЕКА	571
66. Симоска Силвана – „СВЕТОТ КАКО ПОЛЕ ЗА КУЛТУРЕН НАТПРЕВАР МЕЃУ НАРОДИТЕ“ – ТЕОРИСКИТЕ ПРЕМИСИ ЗА КУЛТУРАТА НА ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ	581
67. Станојоски Игор – КОНКЛУЗИВОТ ВО БУГАРСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК И ВО МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ	591
68. Stojanovska-Ilievaska Natasha - THE MACEDONIAN COMPONENT OF THE 1. INTERNATIONAL CORPUS OF LEARNER ENGLISH	597
69. Сулејмани Умит - ПРЕЧКИ ВО КОГНИТИВНОТО УЧЕЊЕ ОД АСПЕКТ НА НАСТАВНИЦИТЕ	603
70. Тантуровска Лидија – „ВАСИЛИА ПРЕКРАСНА“	613
71. Тасевска Марица, Миленкоска Милкица - ЗАСТАПЕНОСТА НА ВЕШТИНАТА ЗБОРУВАЊЕ ВО УЧЕБНИЦИТЕ ПО ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК	635
72. Тернова Татјана – ПРОБЛЕМА НОВИЗНЫ В ЛИТЕРАТУРА АВАНГАРДА: РУССКИЙ ИМАЖИНИЗМ	643
73. Тихонова Ольга – ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ КРИМИНАЛЬНОГО ЖАНРА В СОВРЕМЕННЫХ ГЕРМАНО-СКАНДИНАВСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И ТЕЛЕВИЗИОННОМ КИНО	651
74. Тодорова Марија, Коцева Весна – УСВОЈУВАЊЕ НА ТРЕТ ЈАЗИК (J3)	659
75. Trajchev Stefan, Trajchovska Marina – THE PLURILINGUALISM CONCEPT IN THE LEARNING OF THE SECOND FOREIGN LANGUAGE	665
76. Тренчовска Софија – КАРНЕВАЛИСТИЧКОТО НАСПРОТИ ХУМАНИСТИЧКОТО ДОЖИВУВАЊЕ НА СВЕТОТ	673

77. Тренчовски Горан – ДИОНИЗИСКОТО ВО ДРАМАТА „СЛОВЕНСКИ ОРФЕЈ“	681
78. Ulanska Tatjana – TEACHING CULTURE IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM IN ALL LEVELS OF EDUCATION IN MACEDONIA	691
79. Урумова-Марковска Славица - ЃАВОЛОТ И САМОВИЛИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ФОЛКЛОР И НИВНАТА ИМАГИНАРНА ПРЕОБРАЗБА ВО РАСКАЗИТЕ НА МИТКО МАЏУНКОВ	701
80. Фьон Фам Май – УСТАРЕВИШЕ НАИМЕНОВАНИЯ ОДЕЖДЫ 1. В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И.А. БУНИНА	709
81. Hadzi-Nikolova Adrijana, Tasevska Marica – EDUCATIONAL TECHNOLOGY, THREAT OR BENEFIT TO TEACHERS	715
82. Чарыкова Ольга – ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА МЕТАФОРИЧЕСКОЙ НОМИНИЦИИ	727
83. Чурсина Дарья – НАИМЕНОВАНИЯ ЖИЛИЩА В ВОРОНЕЖСКИХ ГОВОРАХ В ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ	735
84. Шеху Флорина, Котева Мојсовска Татјана – ПОСТАВЕНОСТА НА КОМУНИКАЦИСКИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ ВО ИНИЦИЈАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ НА НАСТАВНИЦИ	741
85. Шутаров Васко – ПРОЕКЦИИ ЗА МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА, СПОРЕД „НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА КУЛТУРАТА ВО Р. МАКЕДОНИЈА ЗА ПЕРИОДОТ 2018-2022 ГОДИНА“	751
86. Wanke Michal – MOVING LAB BEYOND THE BORDERS. RESEARCH NOTES A PROPOS THE FREEDOMBUS INTERDISCIPLINARY PROJECT	759

УДК: 11.163.3'367.625'37

811.161.1'367.625'37

811.111'367.625'37

ПРИМАРНОСТА НА СЕМАНТИЧКИОТ ПРИОД ВО АНАЛИЗА НА ГЛАГОЛИТЕ

Елени Бужаровска

Универзитет „Св Кирил и Методиј“, Скопје

Апстракт: Во оваа статија ја застапуваме тезата за потребата на семантички приод во објаснувањето на граматичките својства на лексичките единици. Сметаме дека постојат заеднички принципи кои ги одредуваат универзалните својства на глаголите. За илустрација ги користиме глаголите за перцепција, кои формираат еден прилично затворен систем поделен на пет потсистеми: глаголи за вид, слух, мирис, допир и вкус. Користејќи примери од македонскиот, рускиот и англискиот јазик покажуваме системот е организиран според сетилната хиерархија: вид, слух, мирис, допир и вкус, која ја одредува способноста за лексикализација на значењата и способноста за нивната семантичка деривација. Така, семантичкото поле за вид има најголем број глаголи, а централните членови се најмногу склони кон метафоризација, идиоматизација и прагматизација на значењата. Во рамките на секој модалитет оперираат два семантички принципи базирани на опозиции и поврзани со сетилната хиерахија. Првата опозиција зависи од активната или пасивната улога на човекот во перцепирањето додека втората опозиција се спроведува според онтолошката суштина на перцепираниот ентитет. Улогата на перцепторот го одредува лексичкиот вид на глаголот, додека опозицијата директна-индирелтна перцепција влијае врз формата на дополнението.

Клучни зборови: глаголи за перцепција, сетилна хиерахија, лексички вид, дополнение

Abstract: This paper argues for a semantic approach in the interpretation of grammatical properties of lexical categories using the case of perception verbs. The argumentation is built on the common semantic principles that determine the crosslinguistic properties of perception verbs. These verbs form a fairly close lexical system which consists of five modality subsystems. It is shown that the organization of this system follows the implicational perception hierarchy: vision, hearing, smell, touch and taste. Using examples from Macedonian, Russian and English the author shows that this hierarchy is responsible for the degree of lexicalization and semantic derivation of verbs in each modality. Thus, verbs of vision are the most numerous

and display the highest tendency for metaphorization, idiomatization and pragmaticization. The perception hierarchy interacts with two semantic principles: the first is based on the perceiver's role in perception and the second one on the ontological nature of the perceived entity. These principles cut across the five modalities determining the lexico-grammatical properties of perception verbs. The perceiver's role is reflected in the lexical aspect of the verb, while the opposition direct-indirect perception influences the form of perception verb complement.

Key words: perception verbs, perception hierarchy, lexical aspect, complement

1. Вовед

Целта на оваа статија е да ја покаже важноста на семантичкиот приод за објаснување на граматичките својства на лексичките единици. Ги одбравме глаголите како лексичка категорија бидејќи нивните семантички својства ја одредуваат структурата на реченицата. Сметаме дека анализата на лексичките и граматичките својства на глаголите треба да тргне од семантиката. Постапката треба да се одвива според принципот од општо кон посебно: прво се наоѓаат заедничките својства што ги определуваат анализираните глаголи (или глагол) во рамки на поголема семантичка класа (на пр. глаголи за движење, поседување, кување, зборување, емоции, мислење, ментален став, и многу други).¹ Потоа, со споредбена семантичка анализа на членовите на семантичкото поле се определува местото на дадениот глагол или глаголи во тоа поле, односно дали глаголот е централен или периферен член. За да се постигне тоа се издвојуваат семантички компоненти карактеристични за целата класа и дали и колку тие компоненти се присутни во семантичката структура на секоја лексема, односно се определува лексикализацијата на значењата. Периферните членови може да содржат семантички компоненти од соседни полиња: на пр. глаголите *се надева* и *се плаши* се на граници меѓу глаголите за емоција и глаголите за ментален став, како што се *мисли* и *смета*.

За илустрација на семантичкиот приод во анализа на глаголите ги користиме глаголите за перцепција (ГП). Тие служат за јазично кодирање на модалитетите, односно патиштата по кои надворешните сетилни дразби стигаат и се обработуваат во нашиот ум. Информациите добиени од тие дразби стануваат дел од човековото знаење, па оттука нераскинлива е врската меѓу перцепцијата и знаењето. Зависно од модалитетот на перцепција ГП се групираат во пет лексички класи: глаголи за вид, слух, мирис, допир и вкус. Секое лексичко поле претставува затворен систем кој ги содржи лексикализираните значења во форма на глаголи карактеристични за тој вид на перцепција.

Нашата главна хипотеза е дека сетилните глаголи не се хаотичен збир на зборови туку е систем структуриран според семантички принципи од кои произлегуваат лексичките и граматичките својства на самите глаголи. За докажување на хипотезата ќе послужат неколку прашања: Која е општата семантика на глаголите на перцепција? Дали постојат некои заеднички

универзални принципи што ги обединува петте глаголски потсистеми во еден систем?

Тука ја застапуваме тезата дека петте потсистеми што го сочинуваат системот на глаголите за перцепција се хиерархиски подредени според т.н. сетилна хиерархија. Сетилната хиерархија се рефлектира во следните аспекти: бројот на глаголите за секое сетило (модалитет), способност на ГП за семантичка деривација која се манифестира преку метафоризација, прагматизација и идиоматизација. Дополнително на овој онтолошки принцип во рамките на секој модалитет делуваат уште две универзални опозиции кои ја одредуваат јазичната формализација на перцепираниот ентитет или настан.

Првата опозиција е поврзана со семантиката на перцепторот, односно улогата на човекот во перцепирањето. Според неа, глаголите за перцепција имаат различен лексички вид, својство што влијае врз лексикализацијата на значењата и врз синтаксата на глаголите.

Втората опозиција се спроведува според онтолошката суштина на перцепираниот ентитет: дали тоа е предмет, настан или пропозиција. Тој фактор влијае врз синтаксичките својства на глаголите. Двете семантички опозиции оперираат во рамките на секој модалитет. Над нив, односно врз целиот систем на ГП, влијае онтолошкиот принцип на сетилна хиерархија. Универзалноста на опозициите ја покажуваме преку споредба на системите на перцептивните глаголи (ГП) во македонскиот, рускиот и англискиот јазик.

2. Сетилната хиерархија

Сите сетила не учествуваат подеднакво во добивање на информациите за светот околу нас, а сетилната хиерархија ја предвидува нивната улогата во градењето на знаење за светот околу нас. Нашата претстава за светот претежно ја градиме врз податоците што ги добиваме од гледање и од слушање. Се смета дека преку видот се добиваат најмногу информации (околу 80%), слухот учествува со околу 17%, а само 3% отпаѓаат на сетилата за мирис, вкус и допир. Последните три се хиерархиски подредени према првите две: информациите што ги добиваме преку мирис се посиромашни од оние добиени преку слух (Miller, Johnson-Laird 1976: 618). Кој точно редослед зафаќаат мирисот, допирот и вкусот е тешко да се определи, иако мирисот исклучува физички контакт со стимулот, па затоа се чини дека е поважен.

Системот на глаголи за перцепција е структуриран според онтолошкиот принцип на т.н. сетилна хиерархија. Вајберг (Viberg 1983) поставува имплицативна сетилна хиерархија на лексикализација на глаголите за перцепција (ГП) претставена во цртежот подолу.

вид → слух → допир → мирис → вкус

Сметаме дека мирисот се наоѓа пред допирот и вкусот: исто како и кај првите две сетила стимулот се наоѓа на некое растојание од човекот. Повисоката положба на мирисот се одразува во бројот на глаголите и во други својства (види следно поглавје).

Сетилната хиерархија служи како семантичка подлога за хиерархија на лексикализацијата, која од своја страна претскажува кои значења се лексикализираат со посебна лексичка единица во дадениот јазик. Така, во англискиот јазик има посебни глаголи за сите пет сетила, додека шведскиот јазик има три глаголи за перцепција: *se* за вид, *höra* за слух и *känna* за допир, мирис и вкус (Barretxe-Antuñano 1999: 47). Импликативниот карактер на сетилната хиерархијата се пројавува во т.н. синестезија, кога еден глагол во своето основно значење од „погорна“ перцепција може да се употреби со преносно значење во „пониска“. Така руското *слышать* во речникот на В. И. Даљ се дефинира како способност на човекот да забележува, чувствува и мириса (но не да гледа). Оттука се изразите *слышать запах, аромат; слышать сердцем, душой; слышать угрозу, слышать беду*.

3. Лексички и семантички последици на сетилната хиерархија

Сетилната хиерархија се одразува во неколку карактеристики на ГП претставени подолу.

А. Лексикализација

Бројот на глаголите во секое од овие системи (или семантички полиња) зависи од кое место зазема одреден тип на перцепцијата, односно модалитетот во сетилната хиерархија. Глаголите за вид и слух, односно „погорните“ сетила се многу побројни од глаголите што изразуваат „подолни“ сетила. На пример, бројот на глаголите што ги лексикализираат значењата од семантичкото поле за вид е поголем од оној за слух, а тој од своја страна е многу поголем од глаголите за мирис. Во словенските јазици се добиваат голем број на нови глаголи од основните *гледа* и *виде*, *слуша* и *чуе* со префиксација, суфиксација и рефлексивизација, додека англискиот, како типолошки различен, ги лексикализира истите значења преку нови зборови. Треба да се истакне дека јазиците не ги лексикализираат истите значења: во некој јазик постои лексема за тоа значење а во другиот ја нема. На пр. рускиот јазик поседува лексеми за значењата ‘да гледа со уживање’ (*любоваться*), ‘слуша погрешно’ (*ослушаться*), ‘мириса убаво’ (*благоухать*), а англискиот има многу синоними за значењето ‘гледа со интерес и изненадување’ (слично на *зјана*): *eye, eyeball, gape, gawp, gawk, gaze, glare, goggle, leer, ogle, peer, stare*.

Подолу даваме примери на ГП од македонскиот јазик.

Вид: *гледа, прогледа, не догледува, здогледа, се изнагледа се гледа, се насипра, се огледува, забележува, се пристори, се причини, се привидува; набљудува, (се) загледа, догледа, разгледа, изгледа, погледнува, сирка, мерка, зјана, ококорува, прегледува, пази.*

Слух: *слуша, чуе, зачуе, начуе, дочуе, оглуве; сослуше, ислуше, наслушнува, дослушнува, се изнаслуша, се заслуслува, се вслушнува, прислушнува, ослушнува, преслуша, послуша,*

Мирис: *помириса, замириса, намириса, подмирисува, се намириса, смрди.*

Глаголите за **допир** и **вкус** немаат деривати.

Б. Семантичка деривација

Метафоризација: Глаголите од повисоките модалитети, посебно од вид, повеќе се подложни за семантичка деривација наспрема другите сетилни глаголи (Соопег 1974). Полисемијата и метафоричните проширувања од овие глаголи зависат од местото на модалитот во сетилната хиерахија. Глаголите за вид и слух покажуваат типолошка регуларност во нивната семантичка деривација во глаголи за когниција: така *гледа* редовно се употребува со значење на ‘разбира’, додека *слуша* значи ‘знае’ (Sweetser 1990). Основните глаголи имаат серија преносни значења: ‘увиде’ (*Ете сами гледате колку е му е тешко*), се грижи (*Него го изгледа баба му*), предвидува (*Таа знае да гледа на карти/на кафе*), се сретнува (*Дали Ана со некој се гледа? Утре треба да се видиме*), смета (*Како гледаш на овој предлог? Во Марко не гледам лидер*), се потчинува (*Петре многу ја слуша жена си*). „Пониските“ модалитети се поврзани со емоционални активности: мирис (*Мирисам несигурност. Таа не го мириса својот шеф*) и допир (*Нејзиното писмо не го допира премногу*).

И дериватите на *гледа* и *види* имаат метафорично значење: глаголите *прогледува, согледува, надгледува, превидува, предвидува, увидува* не спаѓаат во визуелни предикати.

Глаголите за перцепција, посебно глаголите за вид, развиле серија прагматички употреби поврзани со разбирање или внимание (*Види/слушај, јас не сум крив за ова. Види/слушај ваму, Видите, јас ќе се слојам овдека со министерот*), предупредување (*Гледај да внесуваш што можеш повеќе овошје и салати*), закана (*Ќе видиш ти кога ќе се врати татко ти*), чудење (*Гледај го ти него, колку стана храбар!*).

Идиоматизација: Сетилната хиерахија делува и кај фразеолошките изрази поврзани со одредено сетило. Така, има многу повеќе изрази со глаголите за вид и слух во споредба со глаголите за мирис или допир и вкус.

Вид: *гледа дупло, гледа црно, гледа некој бело, гледа напреку, гледа напред, гледа низ прсти, гледа под око, гледа одвисоко, гледа сеир, си го гледа ќефот, го гледа како капка, што те гледам будала, гледам од каде дува ветрот, гледа низ прсти, гледа криво, не испушта од вид, да го имаш пред очи, виде невиде, видов не видов, чув не чув; виде аир, не виде мака*

Слух: *слуша со пола уво, ги начули ушите, го слуша гласот на разумот, му се слуша гласот, рани душа да те слуша, не му се слуша, не слушај туѓи умови, добриот глас далеку се слуша, го бие лош глас, мува да се чуе, не сака ни да чуе, да не чуе злото,*

Мирис: *мириса на земја, ни лук јал ни лук мирисал, нешто мириса тука, мириса на лошо, не се мирисаат.*

4. Опозиција статични : динамични

Следната хипотеза која треба да ја докажеме е дека системот на ГП е граден врз опозицијата статичност : динамичност. Перцепирањето подразбира регистрирање на сетилната дразба од страна на човекот (перцепторот). Во рамките на еден ист сетилен модалитет може да постојат глаголи кои се разликуваат меѓусебно според улогата на човекот што перцепира нешто. Така, ако X перцепира Y, првиот партиципент X може да има две улоги: на пасивен примател-доживувач на дразбата без учество на волја (1) или на активен агенс кој сам намерно го иницира перцепирањето (2).

(1) Внимателно ја гледав Ема во продавницата.

(2) Случајно ја видов Ема во продавницата.

Можноста на употребата на прилозите за начин *случајно* или *намерно* се тест за проверка на улогата на перцепторот. Во третата, интранзитивна ситуација може сосема да го отстраниме перцепторот од реченичната структура ставајќи го во фокусот објектот на перцепцијата.

(3) Ема изгледаше убаво.

Со оглед на фактот што перцепираниот настан е претставен од перспективата на објектот на перцепција, а не од перспективата на човекот-перцепторот, последните се јавуваат во реченици со различна дијатеза. Затоа објектот се промовира во субјектната позиција (*нешто изгледа, звучи, мириса*), а перцепторот не е кодиран во реченицата иако е имплицитно присутен. Овие глаголи имаат медијална дијатеза, а во англиската граматика се третираат како копули. Дали во рускиот и во македонскиот јазик тие глаголи се граматикализирале во копули е прашање за дискусија.

4.1. Лексикализација на опозицијата статични : динамични ГП

Семантичката дихотомија статичност : динамичност е редовно лексикализирана кај глаголите за перцепција во многу јазици во светот. И во индоевропските јазици постои регуларна лексичка диференцијација меѓу статичната, динамичната и „медијалната“ концептуализација на процесот на перцепцијата. Различните семантички улоги на првиот партиципент во перцепцијата обично се лексички изразени кај погорните два модалитета во сетилната хиерархија (на пр. во англискиот јазик се разграничува *see* од *look* и *hear* од *listen*), а пак за останатите три сетила: мирис, допир и вкус во најголем број јазици постои само една полисемична лексичка единица (на пр. *smell, feel, taste* во англискиот јазик). Општо земено, типолошката споредба на глаголите за перцепција во различни јазици открива голем степен на полисемија; така француското и шпанското *sentir* може да се употреби за останатите три модалитета (Ibarretxe-Antuñano 1999).

Во долната табела се претставени основните глаголи за перцепција во три значења (динамичниот, статичниот и медијалниот) во рамките на секој модалитет во македонскиот, рускиот и англискиот јазик.

Табела 1. Распореденост на лексикализирани значења според сетилната хиерархија

	СТАТИЧНИ	ДИНАМИЧНИ	МЕДИЈАЛНИ
ВИД	види видеть look	гледа смотреть see	се гледа/изгледа видно/выглядеть it looks
СЛУХ	чуе слышать hear	слуша слушать listen	се слуша слышно/ слышатся it sounds
МИРИС	чувствува мирис чувствовать запах smell	(по)мириса нюхать smell	мириса пахнуть, чувствоваться запах smells it
ДОПИР	чувствува чувствовать feel	допира трогать/щупать touch	се осеќа, чувствува чувствоваться (на ощупь) it feels
ВКУС	осеќа вкус чувствовать вкус taste	проба пробовать taste	има вкус чувствоваться it tastes вкус

4.2. Лексикализацијата на значењата според лексичкиот аспект

И во лексикализацијата на значењата според лексичкиот аспект се манифестира лексичко-сетилната хиерархија за којашто зборувавме погоре. Само глаголите за вид и слух во рускиот и во англискиот јазик покажуваат јасна диференцијација меѓу статичните и динамичните значења:

(4) Я смотрю на что-то, я вижу что-то. Јас гледам/*видам нешто.

Во македонскиот таа опозиција е заматена поради губењето на несвршената форма на глаголите *види* и *чуе*, со што тие глаголи се употребуваат за телични ситуации.

(5) Гледав внимателно ама не видов ништо. (спореди *Гледа а не виѓава*)

(6) Слушав внимателно ама не слушнав/чув ништо.

Во другите јужнословенски јазици се зачувале несвршените форми од овие глаголи: во бугарскиот постои *чува*, а во српскиот *чуе*. Како резултат на овие историски промени *гледа* и *слуша* се употребуваат и како состојбени и како динамични.

За изразување медијални значења се користи динамичката лексема за сите три сетила во англискиот јазик. Во македонскиот тоа се случува со глаголот за мирис (заемка од грчкиот), а во рускиот јазик има посебен некаузален глагол за сетилото мирис (*пахнуть*).

- (7) Го помирисав кафето, мирисаше на цимет.
- (8) Я понюхала кофе, он пахнул корицей.
- (9) I smelled the coffee, it smelled of cinnamon.

Кај „пониските“ сетила само динамичните имаат посебна лексема, а за статичните се користи генеричниот глагол *чувствува*. Тој семантички се специфицира за сетилото на мирис или вкус со додавање на именката мирис или вкус кон глаголот: *чувствува мирис/вкус на*.

- (10) Чувствувам мирис/вкус на цимет. Чувствувам нешто тврдо во чевелот.

Во македонскиот и во рускиот јазик *чувствува* се употребува во две синтаксички варијанти: како состојбен глагол во активен залог (*чувствува* и *чувствовать*) и како состојбен глагол во медијален залог (*се чувствува* и *чувствоваться*). Во двата јазика, општиот глагол *чувствува* изразува тактилно и емотивно доживување на субјектот-перцепторот. Двете значења се разграничуваат синтаксички: глаголите од „пониските“ три сетила обично бараат процесуални дополненија акомодирани кон главната реченица со *како* (11) и *как* (12), а пак емотивното *чувствува* се врзува со реченични дополненија воведени со сврзниците *дека* (13) и *что* (14).

- (11) *Почувствував/осетив како нешто* ми лази по ногата.
- (12) Но, когда прочитал его, *почувствовал, как* ползут мурашки по коже.
- (13) *Преполн со емоции, почувствував дека* ми доаѓаат солзите.
- (14) За наше недолгое общение я *почувствовал, что* ты довольно неплохой человек.

5. Опозиција директна и индиректна перцепција

Втората опозиција што делува во системот на глаголи за перцепција се базира врз онтолошката суштина на перцепираниот објект (У). Тој може да биде: предмет/ентитет (15), настан/процес (16) или пропозиција (17), односно сознание за тој настан во нашиот ум (Lyons 1977). Тогаш глаголите (најчесто за вид и слух) се всушност когнитивни глаголи, а не сетилни.

- (15) Видов едно дете кај продавницата. (директно перцепирање на ентитетот)
- (16) Видов како детето влегува во продавницата. (директно перцепирање на настанот)
- (17) Видов дека детето влезе продавницата. (индиректна перцепција, сознание за настанот)

Опозицијата настан наспроти пропозиција е причина за семантичка поделба на перцепција на директна и индиректна (ментална). Во втората се гледа поврзаноста на перцепцијата со сознанието: видов/слушнав значи знам. Кога глаголите за вид и слух се употребуваат за индиректна перцепција тие имаат евиденцијално значење (Aikhenvald 2004, Козинцева 2007) бидејќи го кодираат изворот на информацијата, а со тоа и веродостојноста на перципираното. Двата глагола се разликуваат по епистемиолошкиот статус: глаголите за вид се употребуваат за засведочени, а глаголите за слух за незасведочени настани.

(18) Видов дека детето влезе продавницата.

(19) Слушнав дека детето влезе продавницата.

Директната и индиректната перцепција се манифестира со различна синтакса на подредената реченица во јазиците во светот (Wierzbicka 1988, Dirven 1989). Така, ако се перципира настан, зависната реченица е воведена со сврзничкиот процесуален оператор *како* во македонскиот (17), *как* во рускиот (20), и нефинитно дополние во англискиот јазик (21).

(20) Я видел как мальчик вошел в магазин.

(21) I saw the boy enter the store.

Но ако зависната реченица кодира пропозиција, дел-реченицата се сврзува со главната реченица со декларативните сврзници: *дека* (македонски), *что* (руски) и *that* (англиски). Говорителот доаѓа до ментално осознавање на одредена ситуација (Boye 2010) на два начина: тој самиот е сведок на настанот или тврди дека настанот е вистинит врз основа на доказите што ги гледа во моментот. Во (22-24) говорителот логички заклучува за состојбата на слушателот од неговиот изглед.

(22) Видов дека се врати пешки. Гледам дека си уморен.

(23) Я видел что ты вернулся пешком. Я вижу что ты устал.

(24) I saw that you walked home. I see that you are tired.

Различната синтаксичка формализација на зависната предикација зависи и од првата аспектуална опозиција. Со оглед на тоа што настаните може намерно да се набљудуваат или слушаат, динамичните ГП тежнеат да се врзуваат со процесуалните дополненија (25), а кај состојбените, статичните ГП тоа зависи од видот на индиректната перцепција (26).

(25) Го гледав/слушав како се качува по скалите.¹

(26) Видов дека/како ја помина улицата.

5.1. Поделбата на индиректната перцепција

Кај глаголите за вид во индиректната перцепција може да се јави синтаксичка варијабилност во формата на дополнението меѓу декларативното и процесуалното дополние. Тоа се објаснува со семантиката на тој вид перцепција: таа може да биде примарна и секундарна (Dik, Hengeveld 1991: 240). Во примарната, изворот на знаењето е самиот настан директно засведочен од перцепторот при што фокусот на исказот паѓа и на настанот и на сознанието

за тој настан, но границата меѓу двете значења на глаголите за вид не е остра. Затоа таквите глаголи дозволуваат замена на *како* и *дека* дополненија (26, 27). При секундарната перцепција фокусот паѓа на последицата на виденото (28) или е заклучок изведен од очигледни знаци (29).

- (27) Видов дека/како со огромна брзина ми се доближува автомобил.
- (28) Видов дека цела планина околу нашата куќа гори.
- (29) Видов дека си ми пратила порака на имејл.

Во македонскиот јазик синтаксичката корелација меѓу настан и пропозиција е отежната поради употребата на балканската *да*-конструкција како допонение на глаголи за вид и слух. За разлика од другите јужнословенски јазици во македонскиот јазик *да*-конструкцијата се одликува со поголем степен на модалност. Тоа се рефлектира во потесна функционална зона на конструкцијата ограничена на модални и експресивни контексти. Нејзината употреба во директна перцепција се смета за нестандартна (30), но е прифатена ако има експресивна функција (31). Во модални контексти, негативни (32), прашални и експресивни (33), *да*-реченицата изразува ментална перцепција.

- (30) ?Го видов да ја премине улицата.
- (31) Прв пат гледам да се собере толку народ.
- (32) Не го видов да ја премине улицата.
- (33) Си го слушнал да зборува за тоа? Кај си видел куче да зборува?

6. Заклучок

Во оваа статија тргнавме од претпоставката дека семантиката на глаголите ги одредува нивните граматички својства. Тоа го докажуваме врз примерот на глаголите за перцепција. Покажавме дека постојат заеднички универзални принципи што ги обединуваат петте глаголски потсистеми на глаголите за перцепција во единствен систем. Хипотезата за универзалното делување на сетилната хиерархија се потврди во македонскиот, рускиот и англискиот јазик. Сетилната хиерархија ја одредува лексикализацијата на значењата и семантичката деривација на глаголите. Лексикализацијата на аспектуалната опозиција се спроведува само кај глаголите што се наоѓаат високо на сетилната хиерархија. Покрај тој онтолошки принцип, во рамките на секој модалитет делуваат уште две, меѓусебно поврзани семантички опозиции. Првата се спроведува според улогата на човекот- перцептор и го одредува лексичкиот вид на глаголот. Втората опозиција, поврзана со онтолошката природа на перцепираното, се пројавува како директна и индиректна перцепција, што се рефлектира во синтаксата на ГП.

Библиографија

- Бужаровска Елени 2013: *Глаголи за аудитивна перцепција*. Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.
- Бужаровска Елени 2014: Глаголите за перцепција како прагматички маркери во македонскиот и во рускиот јазик. *Руско-македонски јазични, литературни и културни врски, Книга 5, Зборник на трудови од V македонско-руска конференција, 17–19 јуни 2012, Охрид*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 83–92.
- Козинцева Наталија А. 2007: „Типологија катигории засвидетелности“. *Эвиденцијалност в языках Европы и Азии*, В. С. Храковский (уред), Институт лингвистических исследований, Наука, Санкт-Петербург.
- Aikhenvald Alexandra Y 2004: *Evidentiality*, Oxford University Press, Oxford.
- Boye Kasper 2010: “Reference and clausal perception-verb complements”, *Linguistics* 48/2, 391–430.
- Cooper William 1974: “Primacy Relations among English Sentential Referents”, *Linguistics* 137, 5–12.
- Dik Simon, Hengeveld Kees 1991: “The hierarchical structure of the clause and the typology of perception verb complements”, *Linguistics* 29, 231–259.
- Dirven Rene 1989: “A Cognitive Perspective on Complementation”, *Sentential complementation and the lexicon*, Jaspers D, Klooster W, Putseys Z, Seuren P (eds.), Foris, Dodrecht, 113–139.
- Ibarretxe-Antuñano Iraide B 1999: *Polysemy and Metaphor in Perception Verbs: A Cross Linguistic Study*. Doctoral Dissertation. University of Edingburgh.
- Levin Beth 1993: *English verb classes and alternations*, University of Chicago Press, Chicago.
- Lyons John 1977: *Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Miller George, Johnson-Laird and Philip 1976: *Language and Perception*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Sweetser Eve 1990: *From Etymology to Pragmatics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Viberg Ake 1983: “The Verbs of Perception. A Typological Study”, *Linguistics* 21, 123–162.
- Wierzbicka Anna 1988: *The Semantics of Grammar. Primes and Universals*, Benjamins, Amsterdam.